

DE TO BYER PÅ ACHILLEUS' SKJOLD

Minna Skafte Jensen

Det var forholdsvis sent i mit liv jeg lærte Bepi at kende, og vi er i det hele taget kun mødtes nu og da. Men i 1980 oplevede jeg ham som foredragsholder på et efteruddannelseskursus om Homer som Klassikerforeningen afholdt på Sandbjerg, og da begyndte jeg at forstå hvorfor kolleger og studerende i Århus talte så henført om ham. Der blev sikkert holdt mange udmærkede foredrag på det kursus, men i min erindring er det Bepi der holdt alle talerne og besvarede alle spørgsmålene. Hans gennemgående tema var eposets fremstilling af samfundsforhold. Det er derfor jeg her har valgt at skrive om bystaten, vel vidende at min indgangsvinkel er væsensforskellig fra hans, og at han sikkert ikke ville have syntes særlig meget om mit bidrag hvis han havde kunnet læse det.

Problemet

I 1954 skrev Moses Finley om Iliaden og Odysseen: "Neither poem has any trace of a *polis* in its classical political sense. *Polis* in Homer means nothing more than a fortified site, a town".¹ Han byggede sit udsagn på heltenes forhold til deres familie og hævdede at deres loyalitet udelukkende gjaldt den og ikke noget overordnet samfundsmæssigt organ. Til gengæld understregede han *oikos*, husstanden, som den afgørende sociale institution. Dette standpunkt hang naturligvis sammen med hans opfattelse af at digtene skulle dateres til ca. 700 f.Kr., og at den senere så typiske græske samfundsinstitution bystaten ikke kunne spores længere tilbage end til ca. 600 f.Kr. At forstå Iliadens og Odysseens *polis* som en bystat ville have krævet en senere datering af digtene end Finley anså for mulig. Hans opmærksomhed på at en glose umærkeligt kan skifte betydning i tidens løb, var indlysende korrekt og væsentlig,

¹ Moses I. Finley *The World of Odysseus* (London 1954, 2. udg. 1977) 34.

men hans udsagn var alligevel provokerende, og det fremkaldte da også stor debat. Finley fastholdt dog sit standpunkt.²

I mellemtiden har diskussionerne af hvornår bystaten tog form, ført til en stadig tidligere datering af denne samfundsform. I det store københavnske *polis*-projekt er man således nået til at mene at bystaten sandsynligvis går tilbage til ca. 800-750.³ Dermed er det blevet lettere at fortolke Iliadens og Odysseens opfattelse af byen uden samtidig at skulle tage stilling til digtenes alder.

Den udførligste og mest nuancerede nyere diskussion af spørgsmålet er Stephen Scully's *Homer and the Sacred City*. Han stiller sine spørgsmål anderledes og lægger vægt på sider af digtene som hard-core historikere har interesseret sig mindre for, f.eks. hvilke epiteter der bruges om byer. Som det fremgår af titlen, betoner han at Troja er hellig, og hans definition er fundamentalt af en anden art end de lige før citerede: "The Homeric *polis* is a paradoxical unit of inherently self-contradictory components: it is immortally and mortally constructed as well as divinely and humanly defended. In its union of temples and sacred *agora* on the one hand and urban dwellings and humankind on the other, the *polis* holds within its embrace the holy and the earthbound."⁴

Kurt Raaflaub går mere konkret til værks i sin præcise og opmærksomme tekstinterne læsning af Iliadens og Odysseens fremstilling af samfundsforhold.⁵ Hans opfattelse er at både Troja og de andre *poleis* i de to digte er bystater, og at når man alligevel kan være i tvivl på grund af at der ikke står så meget om samfundsmæssige institutioner, skyldes det at beskrivelserne er selektive. Det er ikke digternes anliggende at gøre rede for institutionelle forhold. Scully har en lidt anderledes formulering af den samme iagttagelse, idet han taler om "a principle of aesthetic economy": Digtene hengiver sig ikke til beskrivelser af byerne, men nævner de bygninger eller andre instanser som er af betydning for en given passage.⁶ Raaflaub lægger til gengæld vægt på at der i Iliaden og Odysseen skelnes mellem en privat og en offentlig sfære, og på at personerne, ikke mindst Hektor, føler sig forpligtede over

² Kurt A. Raaflaub 'Homeric society' in Ian Morris & Barry Powell (eds.) *A New Companion to Homer* (Leiden, New York, Köln 1997) 624-48 har en udførlig oversigt over forskningshistorien.

³ Mogens Herman Hansen *Polis: Den oldgræske bystatskultur* (København 2004) 56.

⁴ Stephen Scully *Homer and the Sacred City* (Ithaca & London 1990) 16.

⁵ Raaflaub 1997 (som n. 2).

⁶ Scully 1990 (som n. 4) s. 6.

for deres bystat. Han er tæt ved at påstå at de har en slags nationalfølelse, og det er altsammen velbegrundet.

Det er sværere at følge Raaflaub, når han ser sig om i verden efter et historisk tidspunkt hvortil digterens beskrivelse af byerne kan passe. Hans homeriske samfund, der så principielt og glimrende er begrænset til at beskrive hvad der er dækning for i teksten, skal med vold og magt eksistere i virkelighedens verden, og han indplacerer det omkring 700 f.Kr. uden andre argumenter end at det er det tidspunkt han mener Iliaden og Odysseen er digtet på.

Finley gav ikke nogen præcis definition af den græske bystat, men det er der så andre der har gjort. I forbindelse med sin diskussion af digtenes samfund skriver Kurt Raaflaub: “Minimally, the *polis* is a community of persons, of place or territory, of cults, customs and laws, and capable of (full or partial) self-administration (which presupposes institutions and meeting places).”⁷ Den definition som Mogens Herman Hansen og hans medarbejdere i *polis*-projektet har arbejdet ud fra, lyder: “En *polis* var et lille højt institutionaliseret selvstyrende samfund, et politisk fællesskab af voksne mandlige borgere (*politai* eller *astoi*), der med deres familie boede i en (sædvanligvis) befæstet by (også kaldet *polis* eller undertiden *asty*) eller i dens territorium (kaldet *chora* eller *gē*) sammen med to andre typer indbyggere: frie fremmede (kaldet *xenoi* eller ofte *metoikoi*) og slaver (*douloi*)”.⁸

I sin store artikel om *polis* i *Lexikon des frühgriechischen Epos* understreger M. Schmidt at *polis* er menneskers normale livsform i Iliaden og Odysseen. Som glosen bruges i de to digte kan den oversættes med (I) by og (II) byfællesskab og defineres som “en lukket, af mennesker beboet plads (I) og helheden af en bys beboere eller det af dens (frie) indbyggere dannede bysamfund som politisk enhed (II). Betydning I er klart fremherskende”. Glosen refererer til byen som samlet anlæg omgivet af en mur, men ikke til bydele. Den betegner altid kun en by og inkluderer ikke oplandet. Den er kendetegnet ved huse, gader, agora, danseplads, mur, tempel/helligdom, akropolis (kun i Troja), brønd og havn. Forholdet til en eventuel historisk virkelighed behandler Schmidt ultrakort ved at sige at selve byens allestedsnærvær i digtene gør

⁷ Raaflaub 1997 (som n. 2) s. 630.

⁸ Hansen 2004 (som n. 3) s. 49-50.

det umuligt at tage stilling til "Lex Hafniensis" – det københavnske polisprojekts definition.⁹

Man leder forgæves i Iliaden og Odysseen efter betegnelser for institutioner og embeder, helt fra fænomenet *polites*, en borger, der kun optræder sjældent og da flere gange som et egennavn. Frie fremmede er der ingen af. Glosen folkeforsamling, *ekklesia*, findes ikke, *boule* normalt ikke i betydningen rådsforsamling, og som indehavere af embeder møder vi for det meste kun *kerykes*, som man plejer at oversætte med herolder. På den anden side er Iliaden fuld af hærforsamlinger, og når Agamemnon skal diskutere noget mere omtåleligt, kalder han Nestor og de andre konger sammen – det virker ret meget som en folkeforsamling og et gammelmandsråd. Trojanerne samles tilsvarende og diskuterer om de skal udlevere Helena efter tvekampen i 7. sang. Og i Odysseens 2. sang skildres en folkeforsamling på Ithaka, indkaldt af Telemachos.

Der er også mange andre træk der leder tanken hen på arkaisk og klassisk tids bystater. Beskrivelsen af faiakernes og kyklopernes samfund i Odysseen er nøglepassager for så vidt som de kan læses som hhv. et billede og et modbillede af en bystat. I begyndelsen af 6. sang hører vi om Nausithoos der førte faiakerne væk fra naboskabet med kykloperne og grundlagde en by i Scheria fjernt fra mennesker. Indledningsvis kaldes samfundet "de faiakiske mænds folk og by", og processen beskrives som følger (v. 9-10): "Han omgav byen med en mur og byggede huse og indrettede templer for guderne og fordelte markerne." Det er en beskrivelse som man normalt, og med god grund, læser som en typisk koloniseringsfortælling. I sin 2. udgave diskuterer Finley faktisk Scheria og overvejer om digteren måske i disse vers har begået en anakronisme.¹⁰

I 9. sang beskrives det hvordan kykloperne i et og alt opfører sig som normale mennesker ikke gør; f.eks. drikker de mælk, endda ublandet – hvad der må være en vittighed – og bliver des mere døddrukne når de så drikker vin. Deres livsform sammenfattes i termer der understreger at de netop ikke bor i bystater (det er Odysseus selv der er fortæller): "De har hverken torve hvor der holdes råd (*agorai bouleforoi*), eller love, men de bor på toppen af høje bjerge i dybe huler, og hver enkelt

⁹ M. Schmidt 'Polis, ptolis' in *LfgRE* 3 (2004) 1345-79, særlig 1349-56, citat s. 1349. Min oversættelse.

¹⁰ Finley 1977 (som n. 1) s. 156.

holder justits med sine børn og koner, og de bekymrer sig ikke om hinanden” (vers 112-15).

Det der konstituerer faiakernes by er altså muren, husene, templerne og jordfordelingen. Og det der konstituerer kyklopernes samfund som det modsatte af en *polis*, er at der ikke er torve, råd, lovgivning eller huse samlet i en bymæssig bebyggelse, at der ikke er nogen myndighed overordnet over husfaderen, og at der ikke er noget fællesskab. At den kyklop vi så kommer tæt på, ikke engang er gift og i øvrigt hengiver sig til at spise mennesker, og rå, gør modsætningen til normale mennesker endnu skarpere. Normalitet kræver en by, et torv hvor man holder råd, en lovgivende myndighed og et fællesskab hvor man bekymrer sig om hinanden.

Man kan bemærke at beskrivelsen af faiakerne har *polis* og *oikos* i et og samme vers, ikke som modsætninger, men med *oikos* som en del af *polis*, og det er jo i grunden det man umiddelbart ville finde naturligt. At det er kunstigt at gøre *polis* og *oikos* til modsætninger, fremgår også mange andre steder i digtene, og særlig tydeligt af et formelvers der bruges når nogen spørger en fremmed om hans identitet. Så siger man: Hvem er du, og hvor kommer du fra blandt mennesker? Hvor har du din *polis* og dine forældre?¹¹

Det er den slags overvejelser der får Schmidt til at hævde at byen er det normale, det givne, som digteren ikke finder grund til at forklare – og som det derfor netop er svært at præcisere i forhold til en historisk virkelighed.

Achilleus' skjold

Den passage i digtene hvor vi finder den mest direkte og detaljerede beskrivelse af *polis*, indgår i redegørelsen for hvordan Hefaistos smedede nye våben til Achilleus efter at hans tidligere rustning var blevet trojansk bytte ved Patroklos' død (Iliaden 18.468-617). Det foregår på Olympen, hvor Hefaistos har sin smedje, og vi følger hvordan guden først bearbejder metallerne og derefter udfører sit kunstfærdige værk. Næsten hele beskrivelsen er investeret i udsmykningen af skjoldet: 130 vers over for i alt 5 vers til de øvrige våben, ud af den samlede passages 149 vers. Inden for Iliaden og Odysseen er det det længste og berømteste eksempel på det grækerne siden kaldte *ekfrasis*: en beskrivelse i ord af et billede. Fortællingen er klart og usædvanligt håndfast

¹¹ Odysseen v. 1.170, 10.325, 14.187, 15.264, 19.105 og 24.298.

struktureret. Dekorationen består af i alt 9 elementer, det første forsynet med et *men* og de følgende med *de*, og hvert afsnit indledes af et syntagma der betyder ‘han satte ind’: præfikset *en* + et af verberne *etitheĩ* (4 gange), *poĩese* (3 gange), *eteuxe* (1 gang) eller *poĩkille* (1 gang). Først lavede Hefaistos skjoldet, så indsatte han jord, himmel og hav, så to byer, en pløjemark, en kornmark, en vingård, en kohjord, en fårehjord, en gruppe dansere og til sidst Okeanos. Elementerne er nogenlunde ligeligt fordelt på by og land: afsnittet om byerne fylder 51 vers, mens de forskellige landlivsscener tilsammen udgør 65 vers.¹² Da skjoldet var færdigt, udfærdigede Hefaistos også harnisk, hjelm og benskiner, summarisk beskrevet med fire gange *teuxe*, han lavede, de tre af dem som første ord i verset. Helheden er katalogagtig, blankslidt som et stykke flittigt brugt værktøj, uanset om det skyldes at våbensmedningen havde sin faste form i traditionen, eller om det bare er Iliadens digter/sanger der havde opført den tit.

Kommentatorer har spekuleret over hvordan dekorationerne var fordelt på skjoldet, og i Walter Leaf's grundlæggende kommentar fra 1902 kan man i et appendiks se to forslag, alt efter om man nu vil forestille sig det som et ottetalsformet eller aflangt mykensk skjold.¹³ I den største nyere kommentar, af Mark Edwards, er det derimod blevet et rundt hoplitskjold der overvejes, svarende til at det ikke længere er den fremherskende opfattelse at det er mykensk tid der ligger bag digterens forestillinger. Edwards tager dog også et lille forbehold over for at stille den slags krav om realisme til digtene.¹⁴

Når smeden slutter med at lade Okeanos smykke skjoldets rand, antyder det at digteren vil have os til at tænke på et rundt skjold, uanset overdådigheden af dekoration. Men derudover er jeg enig med de forskere der anser det for misvisende at forsøge på at anbringe de mange scener på et ‘virkeligt’ skjold.¹⁵ Sådan som beskrivelsen koncentrerer sig om bevægelse, følelser og lyd, distancerer den sig markant fra billedmediet, et forhold fortælleren er eksplicit om. Passagen om

¹² Jeg følger begge de nyeste udgivere, Helmut van Thiel og Martin West, i at afvise F.A. Wolfs tilføjelse af sætningen om sangeren v. 604-5.

¹³ Walter Leaf *The Iliad. Edited, with apparatus criticus, prolegomena, notes, and appendices* (London 1902) 602-14.

¹⁴ Mark W. Edwards *Books 17-20* in G.S. Kirk (ed.) *The Iliad: A Commentary* Vol. 5 (Cambridge 1991) 200-233, forbehold s. 202. Når Otto Steen Due i sin oversættelse *Homers Iliade på dansk* (København 1999) strukturerer beskrivelsen med adverbier som midtpå, yderst, næstyderst osv. er det udtryk for en lignende fortolkning, hvorimod originalen ikke siger noget om placeringen.

¹⁵ Først og fremmest Walter Marg *Homer über die Dichtung* (Münster 1957).

Achilleus' skjold adskiller sig også fra den typiske ekfrasis i at det ikke er et færdigt billede der beskrives, men kunstnerens arbejdsproces. I 1957 fortolkede Walter Marg våbensmedningen som Iliadedigterens selvportræt, og det er en læsning der har vundet almindelig tilslutning.¹⁶ Med suveræn autoritet udformer smedeguden de mange livfulde scenerier ganske som digteren bygger sine billeder op af ord. Men selv om billederne viser ting der kunne have været episke motiver, er de ikke 'rigtigt' epos, for der ville i hvert fald hovedpersonerne have været individualiseret som kendte mytiske figurer. I en oversigt over ekfrasis i den antikke litteratur har Jas Elsner en særlig rammende formulering: "The genius of the *Iliad's* shield is that it stages a divine artist, who is not Homer, creating a great and universalising epic which is not the *Iliad*, in a different artistic form to be sure ..., but recounted in the language, narrative form and poetic space of the *Iliad* itself." Det er i det hele taget tydeligt at Elsner ikke mener den antikke litteratur byder på andre billedbeskrivelser der tilnærmelsesvis kan måle sig med Iliadens.¹⁷

Forholdet mellem ord og billede er virkelig subtilt. Idet den overordnede fortæller refererer hvad Hefaistos gjorde, bliver den lange beskrivelse til en slags indirekte tale og dermed utypisk for homerisk stil. Personerne er optaget af mange forskellige projekter, de bevæger sig, holder taler, synger og spiller, men hver gang vi er på vej til at glemme at det er billeder der beskrives, minder fortælleren os om at det altsammen er udformet i metal. Byerne er smukke, Ares og Athene er begge af guld og iført klæder af guld, og de er større end menneskene, i pløjemarken sortner jorden som ploven vender op, "selv om den var af guld", vingården er smuk og af guld, planterne er bundet op til pæle af sølv, en grøft er fremstillet i *kyanos* (måske = emalje), mens hegnet udenom er af tin osv. Dobbeltbundet bliver det når det f. eks. siges om krigere at deres våben stråler, eller at de er klædt i skinnende bronze, for samme vendinger bruges i eposets normale beskrivelser af harniskklædte mænd. Denne insistensen på at det hele ikke er 'virkeligt', men gjort i metal, har en næsten Brechts fremmed-gørelseseffekt.¹⁸ Beskrivelsen indeholder to lignelser, og de peger i samme

¹⁶ Marg 1957 (som n. 15).

¹⁷ Jas Elsner 'Introduction: The genres of ekphrasis' *Ramus* 31 (2002) 1-18, citatet s. 5.

¹⁸ Andrew Sprague Becker "The shield of Achilles and the poetics of Homeric description" *AJPb* 111 (1990) 139-53 overvejer samme forståelse af dette fænomen s. 142, men vælger i stedet for at se det som noget der styrker tilhørerens tillid til fortælleren. Hans monografi om samme emne *The Shield of Achilles and the Poetics of Ekphrasis* (Lanham, Boulder, New York, London 1995) har jeg ikke haft adgang til.

retning. De dansende unge mænd og kvinder ligner dem den mytiske kunstner Daidalos i sin tid udfærdigede for Ariadne, og deres fødder går lige så rapt som pottemagerens hjul, når han sætter det i gang og lige sikrer sig at det snurrer som det skal. Begge lignelser holder sig altså inden for kunsthåndværkets sfære og er dermed igen en lille mindelse om at det er billeder det gælder, selv om lignelserne skal understrege de dansendes hurtige bevægelser.

Siden Marg har forskerne også diskuteret hvordan scenerne på skjoldet forholder sig til resten af Iliaden. Margs opfattelse var at i og med at det ikke er aristokratiet, men anonyme repræsentanter for *demos* der udfolder sig på skjoldet, er beskrivelsen komplementær i forhold til Iliaden. Den viser menneskers fællesskab, ikke politisk betonet, men i dagligdags livssammenhænge.¹⁹ Også Øivind Andersen lægger vægt på modsætningen mellem de fredelige scenerier og Iliadens krigstema og kalder skjoldet for en slags spejl af Iliaden, der viser den fredelige side af det liv Achilleus på dette sted i handlingen endegyldigt har opgivet. Flere af de ting der foregår på skjoldet, ser Andersen som direkte referencer til den øvrige Iliades beskrivelse af begivenheder i den trojanske krig, f.eks. læser han bryllupperne som en henvisning til Paris' bortførelse af Helena, og kampen om de faldne som en tilsvarende allusion til kampene om Patroklos' lig.²⁰ Siden har andre forskere udpeget flere paralleller. For Kenneth Atchity er skjoldet ikke så meget et modbillede som snarere en slags mini-Iliade, der i kort form indeholder samme budskab som Iliaden, og en lignende opfattelse gør Oliver Taplin sig til talsmand for, mens Edwards som Andersen ser en modsætning mellem skjoldet og resten af digtet. Dean Hammer ser byerne på skjoldet som mindelser om det Troja der fandtes før krigen, og mere generelt om en livsform som både trojanere, achaiere og tilhørere var fortrolige med.²¹

I to store monografier, af Kenneth Atchity og Keith Stanley, læses skjoldbeskrivelsen som en nøgle til forståelse af Iliadens narrative struktur.²²

¹⁹ Marg 1957 (som n. 15), særlig s. 27-31.

²⁰ Øivind Andersen "Some thoughts on the Shield of Achilles" *SO* 51 (1977) 5-18, særlig s. 7.

²¹ Kenneth John Atchity *Homer's Iliad: The Shield of Memory* (Carbondale & Edwardsville 1978); Oliver Taplin "The shield of Achilles within the Iliad" *G&R* 27 (1980) 1-21, optrykt i Ian McAuslan & Peter Walcot (eds.) *Homer* (Oxford 1998) 96-115; Edwards 1991 (som n. 14); Dean Hammer *The Iliad as Politics: The Performance of Political Thought* (Norman 2002), 108-13.

²² Atchity 1978 (som n. 21); Keith Stanley *The Shield of Homer: Narrative Structure in the Iliad* (Princeton 1993).

Byerne på skjoldet

Det er almindeligt at forstå den samlede dekoration af skjoldet som en fremstilling af verden og menneskets plads i den. Jord, himmel og hav i begyndelsen og Okeanos i slutningen udgør en ramme, inden for hvilken menneskelivet udfolder sig, og det består af to byer og et opland. Området er befolket af et mylder af mennesker, alle anonyme, og alle travlt beskæftiget. Nogle guder er også med, og til forskel fra menneskene er de karakteriseret ved deres navne. Det er også en almindelig opfattelse at det ikke er heltens verden, men det normale menneskeliv vi får forevist, og at det er tæt beslægtet med de hverdagsscenerier der optræder i mange af lignelserne. At passagen på den anden side ikke er nogen lignelse, understreges af at den selv indeholder et par lignelser, og også af at den indeholder en krigscene, hvad Iliadens lignelser ikke gør.

Netop fordi det virker som om dekorationen viser det normale, typiske menneskeliv, kunne man have ventet at fremstillingen af byerne havde haft en central plads i forskernes diskussion af hvad Iliadedigteren mener en *polis* er. Men i modsætning til den interesse der har været for skjoldbeskrivelsen hos æstetikforskerne, er det påfaldende hvor lidt plads den har haft hos historikerne. Det er mest spredte bemærkninger der er tale om. F. eks. ser Robin Osborne de to byer som udtryk for at i Iliadens og Odysseens samfund er magtstrukturen uklar og til stadig forhandling.²³ Generelt får man indtryk af en vis frustration over for skjoldets byer fra polisforskningens side: Problemet er at passagen ikke besvarer de spørgsmål historikerne stiller. Vi får f.eks. ikke nøjagtig oplysning om hvilke politiske institutioner der er, eller hvordan guderne dyrkes. Alligevel er det svært at forstå at Finley kunne mene at byer som disse kun var befæstede bopladser.

Først kan vi hefte os ved at begrebet *polis*, her som ellers, ikke inkluderer oplandet; der er til gengæld ikke tvivl om at den normale menneskeverden består af begge dele. I byerne beskrives der tre situationer. I fredsbyen er der bryllupper med brudeoptog gennem gaderne, og på torvet foregår der en retssag, dvs. hhv. en privat og en offentlig aktivitet, *oikos* og *polis*. Byen der er i krig, er belejret af to hære. Mens belejrerne diskuterer om de skal ødelægge byen eller foreslå en forhandlingsløsning, foretager byens våbenføre mænd hemmeligt et udfald, og efter en række dramatiske

²³ Robin Osborne 'Homer's society' in Robert Fowler (ed.) *The Cambridge Companion to Homer* (Cambridge 2004) 206-19, særlig s. 212-13.

begivenheder munder beretningen ud i et blodigt slag. Alle tre scener er uafsluttede: brudene når ikke frem til deres nye hjem, der falder aldrig dom, og slagets udfald bliver ikke afgjort – velsagtens igen fordi vi ikke skal glemme at det hele 'kun' er billeder. Landsscenerne indeholder både agerbrug og kvægavl, og de er ikke tidsfæstet til en bestemt årstid. F.eks. er der både en scene med pløjning og en med høst, og denne abstraktion fra årets gang medvirker til læserens oplevelse af at det altsammen er typiske scenerier.

Der har været en del diskussion af hvordan man skal forstå retsscenen. Folk er forsamlet på torvet, de stridende parter taler hver deres sag, begge har tilhængere med der råber op og støtter dem, og herolder forsøger at holde orden på forsamlingen. Gamle mænd sidder i en hellig kreds, og de holder heroldstave. Men hvad er stridspunktet? Betyder v. 500-501 at den ene part sagde at han havde betalt alt hvad han skulle, hvad modparten benægtede, eller at den ene part ville betale alt, men at modparten afslog at tage mod bod? Hvordan er proceduren? Hvad er forholdet mellem opmanden, *histor*, og de gamle mænd? Og hvad er meningen med at der er et honorar på to talenter parat til den der dømmer mest lige?

Hildebrecht Hommel har i en artikel fra 1969 gennemgået scenen udførligt. Hun argumenterer for at sagen handler om hvorvidt hele boden er betalt. Parterne må på forhånd være blevet enige om at søge en juridisk afgørelse. Det er kredsen af gamle mænd der er dommerne, og udtrykket *epi histori*, for opmanden, kan have været en stående vending for at bringe en sag for retten. At alle de gamle har stave, er et problem, for normalt er staven symbol på at en person har taleret, og formuleringen må være et upræcist udtryk for at en herold giver staven på skift til de forskellige gamle. Både staven og den hellige kreds vidner om et samfund med faste former for retspleje. De to talenter er ikke nogen svimlende sum, som det fremgår af Iliaden 23.751 og 796-97, og der kan ikke være tale om at de udgør boden. At de er præmie i en slags vædekamp om hvilken dommer der er bedst, passer til gengæld godt til græsk konkurrencementalitet. Det må være de to parter der har indbetalt hver sin talent som en slags gebyr, svarende til historisk tids athenske *parastasis*, og det må også være dem der afgør hvilken dommer der har gjort sig fortjent til honoraret. Den mest lige dom er det kompromis som begge parter kan affinde sig med.²⁴

²⁴ Hildebrecht Hommel 'Die Gerichtsszene auf dem Schild des Achilleus: Zur Pflege des Rechts in

Det er jeg alt sammen parat til at godtage, bortset fra at jeg mener sagen handler om hvorvidt der skal gives mandebod overhovedet. Dermed er jeg enig med Andersen, som bl.a. fremhæver at et spørgsmål om blodhævn eller ej gør det lettere at forstå tilskuernes engagement i sagen, end et spørgsmål om en bods størrelse. Man kan tilføje at når der i v. 500 står *meden* og ikke *ouden*, tyder det netop på en viljesakt, ikke blot en konstatering.²⁵ Jeg tager *panta* som objekt for både *apodunai* og *pifauskon* og oversætter: 'Den ene lovede at betale alt og redegjorde for det over for folket, men den anden afslog at tage imod noget som helst.' I 21. sang v. 99 har vi *pifauskein* med *apoina*, løsesum, som objekt, så måske er der ligefrem tale om en teknisk term for at lade et drab erstattes af betaling af en pengesum.

Det er heller ikke helt let for læserne at blive enige om præcis hvad der foregår i byen der er i krig. Hvorfor er der to belejrende hære? Er det dem eller de belejrede der er uenige? Hvorfor forbereder de belejrede et baghold? Ville det ikke være mere sandsynligt at det var belejrerne? Er digteren kommet til at blande forskellige ideer sammen?²⁶ Andersen mener at det er overdrevent at Ares og Athene skal med når det bare er et baghold der skal lægges, og anser guderne for at være et lån fra Iliadens krigsbeskrivelser.²⁷ Idet jeg erkender min manglende erfaring om krigsforhold, mener jeg dog teksten giver mening som den står: Belejrerne diskuterer om de skal ødelægge byen eller i stedet kræve halvdelen af dens ejendele, men de belejrede er endnu ikke parat til at overgive sig. I stedet forbereder de bagholdet. Kvinder, børn og gamle bliver tilbage på muren som forsvarere, mens de våbenføre mænd gør et udfald og lægger sig i baghold for kvæghyrder og deres dyr. For en belejret og udsultet by må det være afgørende at skaffe mad, og hvis de har forudset det videre forløb – at de belejrende hære ville opdage bagholdet og indlede et regulært slag – er det ikke urimeligt at det er hele styrken der rykker ud og anføres af krigsguderne.

De tre scener lægger alle vægt på fællesskabet. Brudene føres i optog gennem byen med fakler, sang og dans, mens kvinder står i husdørene og nyder globryllupperne, retssagen foregår midt i en livligt deltagende forsamling, hvor det er *demos*, folket,

homerischer Zeit' in Peter Steinmetz (ed.) *Politeia und Res Publica, dem Andenken Rudolf Starks genvidmet* (Wiesbaden 1969) 11-38.

²⁵ Andersen 1977 (som n. 20) s. 12-14; Pierre Chantraine *Grammaire homérique* 2, 3. ed. (Paris 1963) § 490 med n. 1.

²⁶ Edwards 1991 (som n. 14) s. 213-21.

²⁷ Andersen 1977 (som n. 20) s. 10.

talerne argumenterer overfor, og i den belejrede by udfylder alle deres plads. Det samme gælder de forskellige scener fra landlivet. Overalt er der mange i gang, og flere af beskrivelserne lægger vægt på de lystige sider af arbejdet – pløjerne trakteres med vin hver gang de vender tilbage til randen af marken, mens høstarbejderne slider i det, er der herolder i gang med at forberede en solid omgang kødmat til dem, og de unge der plukker vin, har musikledsagelse til arbejdet. Vi er milevidt fra den ensomme bonde i Hesioddigtet Værker og dage. Som sidste indslag efter de mange arbejdsscener er der unge mænd og kvinder der opfører en kordans, som en mindelse om at det normale liv indeholder både arbejde og fest.

Alligevel kan man godt undre sig over at dekorationen på skjoldet normalt læses som en idyl, for der indgår rigeligt med dystre indslag: den ene by trues af tilintetgørelse, de fredelige hyrder der så intetanende fører deres kvæg til vanding under fløjtespil, bliver slået ihjel, og den efterfølgende slagscene står ikke tilbage for Iliadens andre kampe med hensyn til blodsudgydelse. Selv i rækken af landlige sysler er der en passage der udvikler sig voldeligt. Igen er det hyrder der er i fare, idet to løver angriber deres hjord og slæber af med en af deres tyre uden at hyrderne og deres hunde er i stand til at forhindre det. Fornylig har Stephen Scully da også fremhævet at bortset fra Achilleus bliver alle der ser de færdige våben, overvældet af skræk og rædsel.²⁸ Der er dog ikke noget i teksten der antyder at det er skjoldets billeder der fremkalder denne reaktion, og jeg synes det er rigtigt at det er et lyst, muntert helhedsindtryk læseren får.

Det kunne være fortælleren der påduttede os denne opfattelse, og fortællerstemmen er da også fuld af anerkendende udsagn. Men beundringen gælder udelukkende smedehåndværket, det enestående i at Hefaistos kunne fremstille alle disse billeder så de lignede virkeligheden, selv om de var gjort i metal. I forhold til de ting der foregår på billederne, er fortælleren aldeles lidenskabsløs. Vi får forevist de forskellige begivenheder som om vi var turister der blev ført rundt i det offentlige rum uden at tale med nogen og uden at gå ind noget sted. Omviseren lader os iagttage hvad vi kan se og høre, og kun i en enkelt situation antydes en stillingtagen: I omtalen af hvordan udsigten til et glas vin fik plovmændene til hele tiden at længes

²⁸ Stephen Scully 'Reading the shield of Achilles: Terror, anger, delight' *HSCP* 101 (2003) 29-47.

efter at vende tilbage til kanten af marken, mærker man fortælleren grine i skægget: Udsenkningen var godt fundet på, for den holdt arbejdstempoet oppe.

Hvad er det så? I landscenerne er det en faktor at det så tydeligt er et frodigt landskab der lønner de mange travle mennesker med en rigdom af mad og drikke. Det siger byscenerne til gengæld ikke noget om. Derimod er det fælles for byer og opland at det er et velordnet, fredeligt samfund der vises, hvor alt foregår i fællesskab, og hver passer sit. Det er netop denne velordnethed Atchity lægger vægt på når han argumenterer for at skjoldbeskrivelsen og resten af Iliaden har samme didaktiske budskab, lovprisning af det velordnede samfund og advarsel mod de ulykker der følger af brud på samfundsordenen.²⁹ Der nævnes et mylder af professioner på skjoldet, og især i høstscenen er arbejdet fordelt på en række forskellige grupper af høstfolk. Det er åbenbart en stor mark der høstes, og arbejdet er sat i system så det hele forløber gnidningsfrit. Det er det eneste sted på skjoldet hvor vi hører om en arbejdsleder: marken tilhører en konge, og han står med sin stav og glæder sig over at betragte sceneriet. Han er tavs – arbejdet forløber tilfredsstillende uden hans indgriben. I fredsbyen hører bryllupperne ganske vist til privatsfæren, men det er den offentlige del af dem, optogene i gaderne og kvinderne der kigger på, der beskrives. Retsscenen er også fremhævet som et fælles anliggende, og at den netop drejer sig om mandebod betoner samfundets fredelige, velordnede karakter: Her behøver et drab ikke at føre til en uendelig kæde af vold mellem de berørte familier. Til sammenligning kan man minde om slutningen af Odysseen, hvor kun Athenes håndfaste indgriben forhindrer blodhævnen. I den belejrede by er der opgaver til alle dele af befolkningen, og byens overlevelse afhænger af fællesskabet. Det er bemærkelsesværdigt at der ikke nævnes nogen form for civil eller militær ledelse; det er guderne der fører soldaterne ud, og i øvrigt lader det til at alt er foregået efter fælles overenskomst.

De ulykker der alligevel finder sted, har karakter af naturkræfter som ethvert samfund er udsat for. Vi er vant til at tænke på krig som noget menneskeskabt, men i Iliadens og Odysseens verden hører den til mellem de uundgåelige ulykker som guderne plager mennesker med, på linje med pest og misvækst. Hvordan menneskene forholder sig til den, er til gengæld deres valg

²⁹ Atchity 1978 (som n. 21) s. 242.

Det er påfaldende at enhver form for overklasse glimrer ved sit fravær, bortset lige fra den tavse konge i høstsceneriet. Hvordan nogen kan mene at polis fremstillingen på skjoldet med dens harmoniske, fredelige samvær af flittige, ansvarsbevidste mennesker viser et magtapparat i krise, kan jeg kun forstå som udtryk for en forskning der absolut vil læse aristokrati ind i de to digte. Og jeg finder det nærmest bizart at den ellers så glimrende Stanley kan hævde at det måltid der forberedes til høstfolkene, skal forstås sådan at kødet er til kongen og hans mænd, mens arbejderne skal spises af med noget mere ydmygt.³⁰ Om det så er Otto Sten Due, der ellers er så god til at ramme originalens tone, lykkes det ham at få listet en fyrste ind i retssceneriet.

Det der idylliseres på skjoldet, er fællesskabet, men af de forskellige her refererede forskere er det faktisk kun Marg der gør det tydeligt. Begge køn og alle aldersgrupper er repræsenteret, og alle har de deres plads både i arbejde og fest. Idylstemningen forstærkes af at fortælleren især dvæler ved de unge og smukke: Brudene og de unge mandlige dansere der ledsager dem i de festlige optog, de unge mænd og kvinder i vingården der er *atala froneontes*, fulde af blide tanker, mens deres arbejde lettes af at en dreng spiller og synger *himeroen*, sensuelt, så de nærmest danser af sted med deres tunge kurve, og de unge mennesker der er så virtuose i den afsluttende kordans. De har oven i købet deres fineste tøj på, pigerne bærer smukke kranse og drengene guldknive.

Hvis man tænker på Raaflaub's definition af bystaten, imødekommer de to byer med deres opland den ganske godt: Fællesskabet af mennesker og sted er baggrund for scenerierne, kulten antydes i og med at kendte fællesgræske guder som Ares og Athene optræder, sædvaner og love illustreres med hhv. bryllupper og retssag, og selvadministration er forudsætning for at borgerne i den belejrede by kan afgøre om de vil overgive sig eller ej. Men det er byer helt domineret af det jævne folk og deres fællesskab, og dermed er der ikke blot en modsætning mellem idyllen på skjoldet og resten af Iliaden, men også mellem de mange muntre arbejdsfællesskaber og den tragisk ensomme Achilleus.³¹

³⁰ Stanley 1993 (som n. 22) s. 12 med n. 36.

³¹ I *Homer og hans tilhørere* (København 1992, 2. udg. 2000) har jeg argumenteret for at både Iliaden og Odysseen fortrinsvis appellerer til et socialt set bredt publikum, og i artiklen 'Phoenix, Achilles and a narrative pattern' in Bettina Amden m.fl. (eds.) *Noctes Atticae: Studies presented to Jørgen Mejer* (København 2002) 159-63 har jeg skrevet om Achilleus' ensomhed.

Byerne og traditionen

Hvorfor er der to byer? Digteren har åbenbart ment at den typiske by eksisterer i to versioner, alt efter om den har fred eller er i krig. Alligevel er det lidt sært, for så vidt som bryllupper og retssager for en snusfornuftig betragtning også finder sted i krigstid.

Læser man digtene med teorien om mundtlighed i baghovedet, er det altid relevant at se efter paralleller til en given scene. Traditionsbindinger i form af typiske scener, fortællemønstre og kobling af fortælleelementer ligger som et net lige under fortællingens overflade og er medbestemmende for handlingens gang – alt det som A.B. Lord beskrev som karakteristisk for “composition by theme”.³² Inden for Iliaden og Odysseen er våbensmedningen en éngangsforeteelse, dog med affinitet til de mange rustningsscener. Man kan anskue den som første fase af Achilleus' rustning til den afgørende kamp med Hektor, hvad der passer til reglen om at jo mere betydningsfuld en kommende kamp er, jo mere udførlig er beskrivelsen af hvordan helten forbereder sig.³³

Ser man bredere på hvad der er bevaret af eller om arkaisk epos, dukker der andre paralleller op. Jeg afstår principielt fra at diskutere om A efterligner B eller omvendt og ser i stedet de forskellige digte og fragmenter som individuelle manifestationer af en fælles tradition. Umiddelbart kan man hefte sig ved at der i referatet af det kykliske digt Aithiopsis, hvori Achilleus udkæmper sin skæbnesvangre tvekamp med Eos' søn Memnon, står at denne havde våben smedet af Hefaistos.³⁴ Formentlig har der i digtet været en beskrivelse af disse våben svarende til våbensmedningen i Iliaden 18. Men den tætteste bevarede parallel til Iliadens våbensmedning forekommer i Hesiod-digtet Herakles' skjold. Her er der tale om en rustningsscene, der går forud for en tvekamp mellem Herakles og Kyknos. Det medfører nogle basale forskelle at den beskrevne proces ikke er smeden der fremstiller de

³² Albert B. Lord *The Singer of Tales* (Cambridge Mass. 1960) s. 68-98.

³³ Norman Austin “The function of digressions in the Iliad” in J. Wright (ed.) *Essays on the Iliad: Selected Modern Criticism* (London 1978) 70-84.

³⁴ Malcolm Davies (ed.) *Epicorum Graecorum Fragmenta* (Göttingen 1988) 47; dansk oversættelse hos Lene Andersen i *Homerstudier* (København 1989) 40. Jonathan S. Burgess *The Tradition of the Trojan War in Homer and the Epic Cycle* (Baltimore & London 2001) er en fascinerende nyvurdering af de kykliske digte og deres forhold til Iliaden og Odysseen.

vidunderlige våben, men helten der tager dem på, og der er også andre kontekstbundne forskelle på de to passager. Men i vores sammenhæng er det lighederne der er de interessanteste. Også her er det skjoldet der dominerer med en uhyre omfattende og detaljeret beskrevet dekoration, hvor de enkelte elementer efter et indledende *men* regelmæssigt indledes med *en de*, og igen minder digteren os jævnligt om at alle disse scener ikke var ‘virkelige’, men billeder udført i metal og andre kostbare materialer, og han betoner faktisk at handlingerne er uafsluttede (310-11). Mytiske scener veksler med temaer fra menneskers hverdagsliv, og langs skjoldets rand løber Okeanos. Mellem de mange billeder forekommer også to byer, en i krig og en i fred. De har mange ligheder med dem på Achilleus’ skjold, og er som dem fulgt af nogle landlivsscener. Men på grund af den større mangfoldighed af scener og de mange mytiske indslag virker byerne her ikke i lige så høj grad som digterens bud på hvordan byer typisk er, ligesom man ikke får det samme indtryk af at det er den normale menneskeverden der vises, som i Iliaden.

Faktisk er der en anden Hesiod-passage der er interessantere i vores sammenhæng.³⁵ I Værker og dage, hvis overordnede tema er retfærdighed, er der en formaning om hvordan det går når man krænker retfærdigheden (213-47). Når korrupte mænd slæber af med Dike og bøjer loven, følger hun dem mens hun jamrer over byen og folks moral, og hyllet i mørke bringer hun ondt over dem. Men dem der giver både fremmede og indfødte deres ret, deres by blomstrer, og Zeus skåner dem for krig. Deres land bærer alle de afgrøder de behøver, og kvinderne føder børn der ligner deres fædre. Men ofte må en hel by undgælde for en enkelt forbryderisk mand. Zeus sender dem sult og pest og ødelægger deres hær, deres mur eller deres skibe. Her har vi altså igen to byer, en i fred og en i krig, hvad der forstærker indtrykket af at der i den episke tradition er et sådant to-by-mønster som melder sig og styrer tankegangen når digteren først er slået ind på overvejelser over *polis*. (Vi kan bemærke os i forbigarten at hos denne digter består befolkningen af både *xéinoi* og *endemoi*, fremmede og indfødte, men det har vi ikke lov til at overføre på Iliaden og Odysseen. Det kunne jo være med fuldt overlæg at den slags fremmede ikke indgår i deres verdensbillede.) Værker og dages overordnede tema bestemmer den konkrete

³⁵ Den diskuteres også sammen med byerne på Achilleus’ skjold hos Johannes Haubold ‘The Homeric *Polis*’ in Mogens Herman Hansen (ed.) *The Imaginary polis* (København 2005) 32-33, men i forhold til en anden tematik.

udformning, men fortællemønsteret er det samme som ligger under by-passagerne i beskrivelsen af de to skjolde.

En nærmest arbitrær brug af elementet tohed er beskrevet af Michael Nagler som del af hans subtile undersøgelse af homerisk stil.³⁶ Noget der peger i retning af at der for Iliadens digter er en kobling mellem byer og tohed som rækker ud over hvad fortællingens logik kræver, er de mange detaljer i beskrivelsen af skjoldets byer hvor der er to elementer. At der er to parter i en retssag, er naturligt nok. Men der er også to hære til at belejre byen i krig, de lægger to planer, der er to guder der tager del, der bliver sat to spejdere ud, og der er to hyrder der kommer til vandingsstedet med deres kvæg. Så måske er det rigtigste svar på spørgsmålet: hvorfor to? at sådan er det nu engang, og sådan skal det være.

I perioden forud for Milman Parry arbejdede den danske folklorist Axel Olrik på at afdække de gennemgående karakteristika for det han kaldte folkedigtning, og en af de regler han formulerede, var "den sceniske totalslov". Ved at stille personer op over for hinanden to og to, kan man særlig anskueligt vise deres ligheder og forskelle eller klargøre deres indbyrdes relationer.³⁷ Det er en fremgangsmåde enhver læser af Iliaden og Odysseen hurtigt vil kunne finde en række eksempler på: Achilleus og Agamemnon, Achilleus og Thetis, Thetis og Zeus, Zeus og Hera osv. Måske er det denne regel der har gjort sig gældende også i passagen om de to byer på Achilleus' skjold, og dermed er det en overvejelse værd om de karakteriserer hinanden. I så fald er der noget betydningsfuldt i at byen i fredstid giver sig af med to forskellige aktiviteter, og at den anden af dem har plads til uenighed mellem folk, hvorimod menneskene i den belejrede by er samlet om en eneste opgave og handler efter en fælles plan der giver hver befolkningsgruppe sin plads at udfylde. Ud fra denne betragtning er de to byer med deres anonyme befolkninger anskuet som to individer, den sorgløst legende over for den forpligtede. Det er eksplicit i Værker og dage at byen som helhed hefter for den enkeltes gerninger, og formuleringen antyder en indignation fra fortællerens side: Er det virkelig rimeligt at en hel by skal undgælde for én mands forsyndelser? Men samme opfattelse er også til stede i begge de bevarede skjoldbeskrivelser, og Iliadens Troja er formet over samme læst som

³⁶ Michael N. Nagler *Spontaneity and Tradition: A Study in the Oral Art of Homer* (Berkeley, Los Angeles, London 1974) s. 94-96.

³⁷ Axel Olrik *Nogle grundsætninger for sagnforskning* (København 1921) s. 68.

Værker og dages uretfærdige by. Uanset hvor sympatiske mange af Iliadens trojanere er, hefter de kollektivt for Paris' forbrydelse. En homerisk *polis* er om ikke defineret, så dog karakteriseret ved skæbnefællesskab, og deri ligner den *oikos*.

Læser man de to digte som dele af en mundtlig tradition, lægger man vægt på at der fundamentalt er tale om en samordning af elementer der hver for sig kan stamme fra vidt forskellige tider. Sangerne opfatter det som deres opgave at huske og gengive hvad de har lært, helst helt uden at ændre noget som helst. Alligevel sniger der sig ændringer ind. Kongerne i Iliaden og Odysseen kan udmærket være et reelt levn fra en længst forsvunden kongetid, men for senere tiders oldgræske publikum lod de sig formentlig uden videre forstå som tyranner. Endnu i 5. årh. f.Kr. kunne Pindar kalde sin tids tyranner for *basilees*.

I et af sine grundlæggende arbejder om den græske bystat siger Hansen at et publikum i 6. århundrede som lyttede til recitation af Iliaden og Odysseen, ville have haft let ved at genkende Scheria som en koloni og de to byer på skjoldet som samtidige muromkransede byer.³⁸ Jeg vil gå endnu et lille skridt videre og tage digteren med.³⁹ Når jeg læser de to digte, synes jeg ikke alene at bystaten er den allestedsnærværende normale livsform for civiliserede mennesker, men at begge de to store digte kredser om hvordan mennesker bedst forholder sig til dette vilkår, med *polis* i centrum for Iliaden og *oikos* for Odysseen. Uanset om *polis* måske i tidligere faser af den homeriske tradition kun betød en befæstet boplads, må det for de rhapsoder der digtede den Iliade og Odysse vi kender, have været naturligt at forbinde ordet med den virkelighed de så omkring sig, og den var ikke nødvendigvis særlig entydig. Hvis de var den slags omvandrende rhapsoder der kendes fra klassisk tid, må det faktisk have været hensigtsmæssigt for dem ikke at være alt for præcise i deres beskrivelse af samfundsmæssige institutioner. Deres tilhørere i forskellige bystater med forskellige styreformer skulle helst kunne genkende den slags forhold som de hørte om under sangerens optræden, for den episke genre lever af at beskrive en fortid der lader sig forstå i nutidens optik.⁴⁰

³⁸ Mogens Herman Hansen 'The Hellenic *Polis*' in M.H. Hansen (ed.) *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures* København 2000, 141-87, s. 146.

³⁹ Jeg har gjort rede for min opfattelse af det homeriske spørgsmål i *The Homeric Question and the Oral-Formulaic Theory* København 1980 og 'Dividing Homer: When and how were the *Iliad* and the *Odyssey* divided into songs?' *SO* 74 (1999) 5-35 og 73-91.

⁴⁰ Stor tak til Signe Isager, som har forbedret denne artikel med kritiske kommentarer.